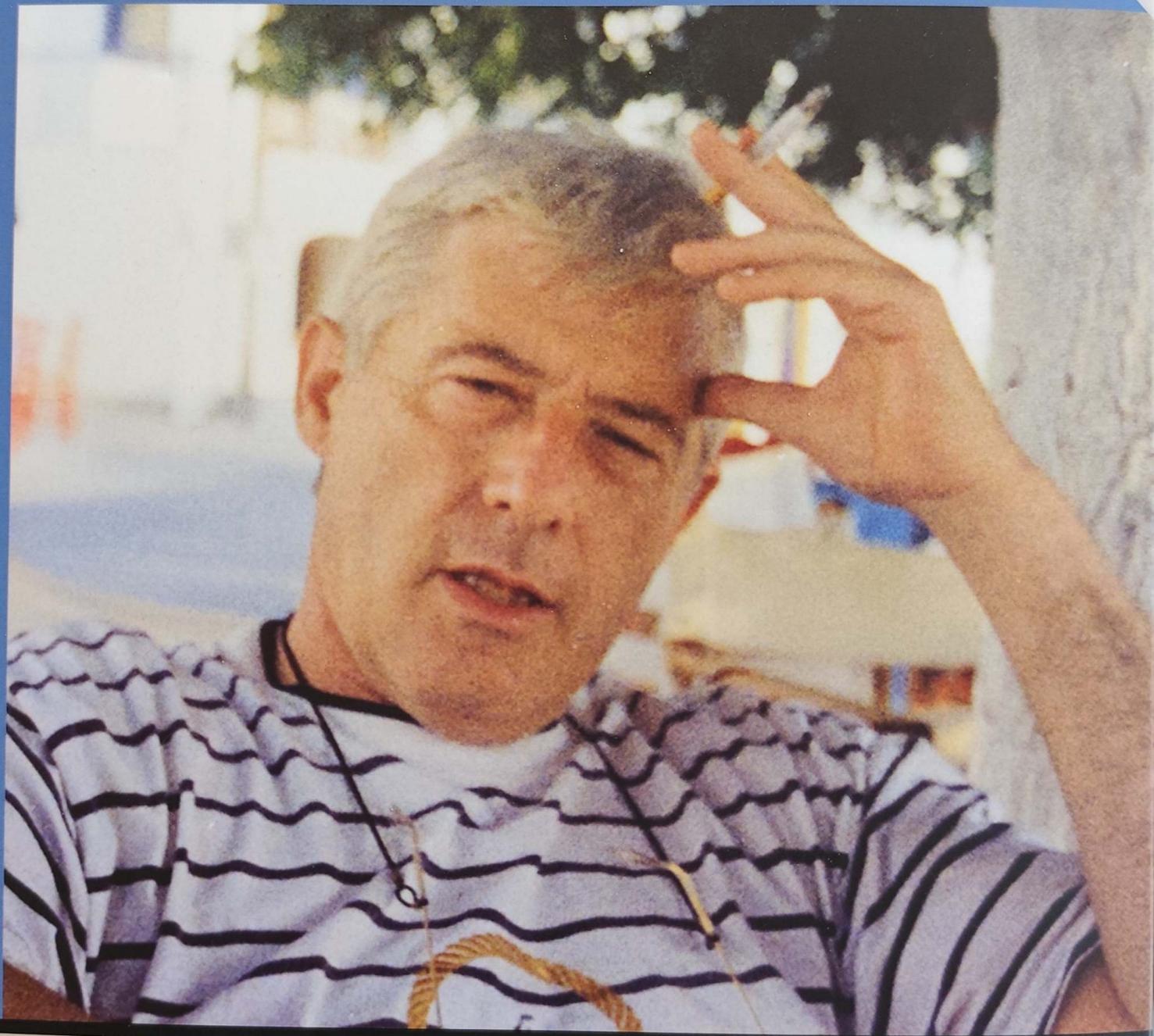

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η ΑΝΘΡΩΠΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΜΑΡΙΑ ΒΡΑΧΙΟΝΙΔΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΣ Π. ΑΛΕΞΑΚΗΣ
ΜΑΡΙΑ ΒΡΑΧΙΟΝΙΔΟΥ
ΕΛΕΝΑ ΜΠΟΤΣΗ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ
ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΤΗΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ
ΛΟΥΚΑ ΤΣΙΤΣΙΠΗ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑΣ 2025

Γλώσσα και πολιτισμός στην Ελλάδα.
Η ανθρωπογλωσσολογική διάσταση

Αφιέρωμα στη μνήμη του καθηγητή
της ανθρωπογλωσσολογίας

ΛΟΥΚΑ ΤΣΙΤΣΙΠΗ

Γλώσσα και πολιτισμός στην Ελλάδα.
Η ανθρωπογλωσσολογική διάσταση
Αφιέρωμα στη μνήμη του καθηγητή
της ανθρωπογλωσσολογίας
ΛΟΥΚΑ ΤΣΙΤΣΙΠΗ

Επιμέλεια

Ελευθέριος Π. Αλεξιάκης
Μαρία Βραχιονίδου
Έλενα Μπότση

Εισαγωγή

Μαρία Βραχιονίδου

Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας
Αθήνα 2025

Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας
Greek Society for Ethnology
Société Grecque d'Ethnologie

Επιστημονική Επιμέλεια
Ελευθέριος Π. Αλεξάκης
Μαρία Βραχιονίδου
Έλενα Μπότση

Εισαγωγή
Μαρία Βραχιονίδου

Η ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΚΔΟΣΗ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΗΚΕ
ΜΕ ΕΠΙΧΟΡΗΓΗΣΗ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

ISBN 978-960-87468-4-8

Copyright © Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας
Ερесьου 43, 106 81, Αθήνα, τηλ.: 210 3819465

Greek Society for Ethnology,
Eressou 43, GR - 106 81, Athens, tel.: +30 210 3819465
E-mail: alexethn@otenet.gr, societyforethnology@yahoo.com

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος

11-12

Εισαγωγή

13-23

A. ΕΘΝΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

Όψεις της γλωσσικής επαφής.

Μειονοτικές γλώσσες και γλωσσικές ποικιλίες στην Ελλάδα

Ελευθέριος Π. Αλεξάκης

Οι καταλήξεις/επιθήματα -ούνης, -ούνα, -ούνι, -ώνης, -ώνα, -ώνι
στην Ελλάδα και η εθνολογική σημασία τους.

Οι εθνογλωσσικές συνέπειες της διγλωσσίας

27-58

Μαρία Βραχιονίδου

Γλωσσική αναζωογόνηση μέσω ψηφιακών μέσων:

Η περίπτωση των νεοελληνικών διαλεκτικών ποικιλιών

59-105

Ευάγγελος Κουρδής

Μετατόπιση ιδεολογίας και γλωσσικών στάσεων:

Η περίπτωση του θεσσαλικού ιδιώματος

107-137

Κώστας Ντίνας

Προβλήματα και αντιπαραθέσεις

στην κωδικοποίηση μιας προφορικής γλώσσας:

Η περίπτωση της κουτσοβλαχικής

139-167

Νίκος Λιόσης

Τα αρβανίτικα στον 21ο αιώνα:

Ταξινόμηση, επιβίωση και ιδεολογική δυναμική

169-200

Έλενα Μπότση

Γλωσσικός θάνατος ή θάνατος του αφηγητή;
Επικοινωνιακά είδη σε μετα-αγροτικές αρβανιτόφωνες κοινότητες
201-228

Eda Derhemi

Arvanitika and the Arvanites – Oral narrative dilemmas
of ethnic belonging in a severely endangered language
229-254

Δώρας Κυριαζής

Ένα ταξίδι που δεν έγινε...
Και (αντί αυτού) μια περιδιάβαση κειμένων
255-273

B. ΑΝΘΡΩΠΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

Γλωσσική ιδεολογία, θεωρίες της γλώσσας και η γλώσσα ως πράξη

Διονύσης Γούτσος

Βολόσινοφ και σώματα κειμένων:
Για έναν αναπροσανατολισμό της μελέτης των γλωσσικών πρακτικών
277-304

Μαρία Σηφιανού

Ευγένεια και ιδεολογία.
Θεωρητικές οπτικές και γλωσσικές αποτυπώσεις
305-332

Σταυρούλα Τσιπλάκου

Γλωσσικές ιδεολογίες και γλωσσική διδασκαλία:
Αντιστάσεις στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της Κύπρου (2009-2013)
333-361

Ιφιγένεια Μουλίνου

Συμμετοχικά συνέδρια για-με τους/τις πρόσφυγες/ισσες
επιζήσαντες/σασες βασανιστηρίων: Διαπολιτισμικές συναντήσεις,
πολλαπλές υποκειμενικότητες
363-394

Γ. ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

Κοινωνικές όψεις των γλωσσικών επιλογών

**Αργύρης Αρχάκης,
Κυριακούλα Τζωρτζάτου,
Ράνια Καραχάλιου
& Βάσια Τσάμη**

Μια αναστοχαστική διερεύνηση του ρατσισμού
σε αντιρατσιστικά κείμενα

397-425

**Μαριάνθη Γεωργαλίδου,
Αναστασία Στάμου,
Αγγελική Αλβανούδη
& Ντενίζ Σαρρή-Χασάν**

«Ιπτάμενες και επίτροποι»:

Αναπαράσταση των γυναικών στη δημόσια σφαίρα
και η κοινωνιογλωσσολογία του γραμματικού γένους

427-455

Μαριάνθη Μακρή-Τσιλιπάκου

Αναφορά σε πρόσωπο:

Η περίπτωση μιας γυναικοκτονίας

457-495

Κώστας Κανάκης

Κηδεόχαρτα:

Οι αναγγελίες θανάτου

στη συγκρότηση του γλωσσικού τοπίου

497-525

Λουκάς Τσιτσιλής

Βιογραφία

527-529

Λουκάς Τσιτσιλής

Εργογραφία

530-537

Πρόλογος

Ο παρών τόμος με τίτλο *Γλώσσα και πολιτισμός στην Ελλάδα. Η ανθρωπογλωσσολογική διάσταση*, πέμπτος στη σειρά των αυτοτελών εκδόσεων της Ελληνικής Εταιρείας Εθνολογίας (ΕΛΕΤΕ), είναι αφιερωμένος στη μνήμη του Λουκά Τσιτσιπή, Καθηγητή Ανθρωπολογίας και Γλωσσολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, ιδρυτικού και δραστήριου μέλους της Ελληνικής Εταιρείας Εθνολογίας, που έφυγε από κοντά μας στις 14 Σεπτεμβρίου 2008.

Η ολοκλήρωση της παρούσας έκδοσης σηματοδοτεί την πραγμάτωση της μακρόχρονης επιθυμίας και σταθερής επιδίωξης της ΕΛΕΤΕ να τιμήσει τον Λουκά Τσιτσιπή και το έργο του, που άφησε ανεξίτηλο αποτύπωμα στον χώρο των εθνογλωσσολογικών μελετών. Ωστόσο, τόσο οι εγγενείς δυσκολίες ενός τέτοιου εγχειρήματος όσο και εξωγενείς παράγοντες επί μακρόν ανέστειλαν την πραγματοποίησή του. Η απόφαση για την έκδοση ελήφθη από το προηγούμενο ΔΣ της Εταιρείας, το οποίο εξασφάλισε την απαραίτητη επιχορήγηση του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, ενώ υλοποιείται υπό το παρόν ΔΣ.

Η θεματική του αφιερωματικού τόμου εμπίπτει στα συγγενή πεδία της Ανθρωπογλωσσολογίας, Εθνογλωσσολογίας και Κοινωνιογλωσσολογίας, πεδία ενδιαφέροντος, μελέτης, έρευνας και διδασκαλίας του Λουκά Τσιτσιπή, εστιάζοντας στην Ελλάδα και εν γένει στον ελληνόφωνο χώρο. Περιλαμβάνει αναλυτική βιοεργογραφία του τιμώμενου, η οποία πλαισιώνεται από δεκαέξι πρωτότυπα επιστημονικά κείμενα που αναλύουν σύγχρονα ερευνητικά δεδομένα συνθέτοντας ένα μωσαϊκό σκέψης και προβληματισμού. Τα κείμενα αυτά κατανέμονται ανά πεδίο, σε τρεις θεματικές ενότητες: (α) «ΕΘΝΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ: Όψεις της γλωσσικής επαφής. Μειονοτικές γλώσσες και γλωσσικές ποικιλίες στην Ελλάδα», (β) «ΑΝΘΡΩΠΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ: Γλωσσική ιδεολογία, θεωρίες της γλώσσας και η γλώσσα ως πράξη», και (γ) «ΚΟΙΝΩΝΙΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ: Κοινωνικές όψεις των γλωσσικών επιλογών».

Στο παραπάνω πλαίσιο, η έκδοση αυτή αποπειράται κατ' αρχάς να προβάλει την καθοριστική συμβολή και βαθιά επίδραση που άσκησε ο Λουκάς Τσιτσιπής στην επιστημονική σκέψη τόσο στην Ελλάδα όσο και διεθνώς, ως πρωτοπόρος ερευνητής της γλώσσας και ως πανεπιστημιακός δάσκαλος, ενώ παράλληλα στοχεύει στην ανάδειξη της ευρύτητας του έργου του και της διαρκούς επικαιρότητας των οπτικών και προσεγγίσεων που εισήγαγε.

Τέλος, φιλοδοξεί να συμβάλει στον σύγχρονο επιστημονικό διάλογο στο πεδίο της ανθρωπολογικής και εθνογραφικής μελέτης της γλώσσας και του πολιτισμού, θέτοντας επίκαιρα ερωτήματα και νέους προβληματισμούς.

Στο σημείο αυτό, επιθυμούμε να εκφράσουμε τις θερμές ευχαριστίες μας στους/στις συγγραφείς που ανταποκρίθηκαν στην πρόσκλησή μας και με τα κείμενά τους αποδίδουν φόρο τιμής στη μνήμη του Λουκά Τσιτσιπή, καθώς και στους/στις συναδέλφους και μέλη της Ελληνικής Εταιρείας Εθνολογίας, Ελευθέριο Αλεξάκη, Μαρία Βραχιονίδου και Έλενα Μπότση, που ανέλαβαν την επιστημονική επιμέλεια του τόμου. Τέλος, ευχαριστούμε εξίσου θερμά τις συναδέλφους Βάσω Γεμενή και Ιφιγένεια Μουλίνου για την υποστήριξη και τη συνεισφορά τους στην υλοποίηση της παρούσας έκδοσης.

Για το ΔΣ
της Ελληνικής Εταιρείας Εθνολογίας
Η Πρόεδρος
Μαρία Γ. Κοκολάκη
Δρ Κοινωνικής Ανθρωπολογίας

Εισαγωγή

Η απόφαση της Ελληνικής Εταιρείας Εθνολογίας να εκδώσει τον παρόντα τόμο-αφιέρωμα στη μνήμη του εκλιπόντος καθηγητή της ανθρωπογλωσσολογίας, Λουκά Τσιτσιπή, έχει διττή στόχευση. Ο πρώτος στόχος, αυτονόητα, είναι να τιμήσει τη μνήμη και το έργο αυτού του λαμπρού επιστήμονα διεθνούς κύρους, ο οποίος αποτέλεσε τον κύριο εισηγητή της ανθρωπογλωσσολογίας στην Ελλάδα και υπήρξε ένα πρωτοπόρο πνεύμα των ανθρωπιστικών επιστημών, καθώς άνοιξε δρόμους σε πεδία όπως η ανθρωπολογία και η εθνολογία της γλώσσας, οι γλωσσικές ιδεολογίες, η γλωσσική θνησιμότητα, η «γλωσσολογία της πράξης», η κοινωνιογλωσσολογία, ενώ το έργο του για τα αρβανίτικα μέσα από το πρίσμα της γλωσσικής ιδεολογίας θεωρείται υποδειγματικό. Άλλωστε, ο Λουκάς Τσιτσιπής υπήρξε ιδρυτικό μέλος της Ελληνικής Εταιρείας Εθνολογίας και ενεργό μέλος της μέχρι τους τελευταίους μήνες της ζωής του, συμβάλλοντας καιρία στην πρόοδο και την ανάπτυξη των καταστατικών της στόχων. Γι' αυτό και η έκδοση ενός αφιερωματικού τόμου αποτελούσε σκέψη και επιθυμία της ΕΛΕΤΕ από τη στιγμή του αδόκητου χαμού του τιμώμενου, το 2008. Ωστόσο, λόγω εξωγενών παραγόντων, η πραγματοποίησή της καθυστέρησε αρκετά χρόνια.

Σίγουρα δεν είμαι η κατάλληλη για να μιλήσω για το τεράστιο έργο του Λουκά Τσιτσιπή – η επαφή μου με το έργο του έγινε κυρίως μέσω των γραπτών του, τα οποία μάλιστα διάβασα όψιμα. Είναι ωστόσο αδιαμφισβήτητο πως πρόκειται για έναν επιστήμονα που το έργο του αποτέλεσε σταθμό για τις ανθρωπιστικές επιστήμες στον ελλαδικό χώρο αλλά και διεθνώς· για μια πολυσχιδή προσωπικότητα, που αντιμετώπιζε κριτικά και ολιστικά το εκάστοτε αντικείμενο μελέτης του και θεωρούσε άρρηκτα συνδεδεμένη τη διδασκαλία με την έρευνα· για έναν άνθρωπο που διακρινόταν για τις οξυδερκείς παρατηρήσεις του και το εύρος των γνώσεών του, τις οποίες μπορούσε να αξιοποιεί συνδυαστικά με μεγάλη ευχέρεια, για ένα πνεύμα με τόλμη, γενναιότητα και χιούμορ, ιδιότητες που συνόδευαν τόσο τις επιστημονικές του ενασχολήσεις όσο και την ίδια του τη ζωή. Πολλές εξάλλου από τις ιδέες του εξακολουθούν να βρίσκονται στον πυρήνα του προβληματισμού των σύγχρονων ανθρωπολόγων, γλωσσολόγων, εθνολόγων και κοινωνιολόγων, π.χ. η γλώσσα ως πράξη, οι γλωσσικές ιδεολογίες, η αντιμετώπιση της γλώσσας στην πολιτική και κοινωνική της διάσταση, η διαδικασία της γλωσσικής μετατόπισης, η αντίσταση στον ηγεμονικό λόγο και την επιβολή της μονογλωσσ-

σίας, η αξία του συνομιλιακού υπονοούμενου, η ομιλία ως εθνογραφία, η διαλογικότητα και η διακειμενικότητα, η σχέση γλώσσας και μεταγλώσσας, η θεωρητική μας, εντέλει, τοποθέτηση απέναντι στην αντίληψη της γλώσσας και του πολιτισμού. Για όλους αυτούς τους λόγους, ένας αφιερωματικός τόμος για τον Λουκά Τσιτσιπή σαν αυτόν που κρατάτε στα χέρια σας είναι το λιγότερο που του πρέπει.

Ο δεύτερος, ωστόσο, και κυριότερος στόχος του τόμου είναι να συμπεριλάβει σύγχρονες μελέτες από τα επιστημονικά πεδία που απασχόλησαν τον Τσιτσιπή στο έργο του προκειμένου να διαπιστωθεί η πρόοδος που έχει επισημειωθεί σε αυτά. Ποια θέματα θίγουν και ποια σημεία προβάλλουν σήμερα οι μελέτες των επιγόνων του Τσιτσιπή, αλλά και κάθε σύγχρονου/ης ερευνητή/τριας που ασχολείται με τις ίδιες θεματικές; Πώς τους/τις έχει επηρεάσει το έργο του – το έχουν αναπτύξει, το έχουν αμφισβητήσει, το έχουν αρνηθεί; Αλλά και γενικότερα, με τις επιλεγμένες μελέτες και τα παρουσιάζόμενα θέματά τους, ο τόμος φιλοδοξεί να αναδείξει τα πεδία της ανθρωπογλωσσολογίας, της εθνογλωσσολογίας και της κοινωνιογλωσσολογίας, μα κυρίως να καταδείξει την άρρηκτη σχέση γλώσσας και πολιτισμού και τις παραμέτρους των συνδέσεών τους. Η παραδοχή πως οι γλωσσικές επιλογές αποτελούν ταυτόχρονα και πολιτισμικές επιλογές (ενίοτε και πολιτικές), πως η γλώσσα κυριαρχείται από την πολιτισμική της διάσταση, αλλά και πως ο πολιτισμός δεν μπορεί να νοηθεί δίχως τις γλωσσικές του πρακτικές διατρέχει όλες τις μελέτες του τόμου.

Στον τόμο περιλαμβάνονται 16 πρωτότυπες εργασίες. Όπως γίνεται σαφές ήδη από τον τίτλο του βιβλίου, το πεδίο ενδιαφέροντος εστιάζεται στην Ελλάδα και στον ελληνόφωνο χώρο (πεδίο, άλλωστε, που αποτελεί και το κύριο ενδιαφέρον της Ελληνικής Εταιρείας Εθνολογίας, όπως καταδεικνύει και η ονομασία της) και γι' αυτό οι μελέτες που επιλέχθηκαν αναφέρονται σε αντίστοιχα επιστημονικά παραδείγματα από τον ελληνικό χώρο. Για τον ίδιο λόγο προτιμήθηκε οι μελέτες να είναι γραμμένες στην ελληνική γλώσσα, με εξαίρεση μόνο μία μελέτη η οποία προέρχεται από μη ελληνόφωνη επιστήμονα. Πριν προβώ στην επιμέρους συνοπτική παρουσίαση των μελετών που συναπαρτίζουν τον τόμο, θα ήθελα να κάνω μερικές γενικές παρατηρήσεις.

Κατά πρώτον, οι συγγραφείς στα κείμενά τους ενστερνίζονται, όπως είναι φυσικό και δέον, ποικίλες θεωρητικές στάσεις και διαφορετικές ιδεολογικές επιλογές, μάλιστα μπορεί να υποστηρίζουν ακόμα και αντίθετες μεταξύ τους γλωσσολογικές ή ανθρωπολογικές απόψεις (π.χ. για το γενικευτικό γένος σε κάποιες μελέτες χρησιμοποιείται το αρσενικό, σε άλλες το θηλυκό, με ή χωρίς επεξήγηση, ενώ κάποιες άλλες χρησιμοποιούν και τα δύο γένη ή, διατυπώνονται ποικίλες, ενίοτε αντικρουόμενες, απόψεις περί γλωσσικής

συρρίκνωσης και των αιτιών αυτής κ.ο.κ.). Η ομάδα επιμέλειας του τόμου αυτονόητα άφησε το δικαίωμα αυτών των επιλογών στους/στις συγγραφείς, καθώς πιστεύει ότι αυτές ενισχύουν και εμπλουτίζουν τη διαλεκτική δυναμική και πολυφωνία του τόμου.

Κατά δεύτερον, όπως συνάγεται από τις εργασίες που περιλαμβάνονται, παρατηρούνται ορισμένες γενικότερες τάσεις στα επιστημονικά πεδία ενδιαφέροντος αυτού του τόμου. Διαπιστώνεται, ας πούμε, μια άνθηση της κοινωνιογλωσσολογίας, η οποία μοιάζει να έχει εξελιχθεί ιδιαίτερα, και στον ελλαδικό χώρο, ακολουθώντας διεθνή θεωρητικά και μεθοδολογικά μοντέλα, ενώ τα θέματα ενδιαφέροντός της έχουν επιμερισθεί και πολλαπλασιαστεί, οδηγώντας στην παραγωγή πλήθους μελετών. Αντίθετα, η ανθρωπολογία της γλώσσας δεν παρουσιάζεται εξίσου παραγωγική, ειδικά όσον αφορά στην παραγωγή νέων θεωριών: η εστίαση στην περίπτωση μοιάζει να ενδιαφέρει περισσότερο τους/τις μελετητές/τριες απ' ό,τι η αναζήτηση μιας θεωρίας με γενικευμένη εφαρμογή. Τέλος, οι εθνογλωσσολογικές μελέτες για τις μειονοτικές γλώσσες και γλωσσικές ποικιλίες φαίνεται από τη μια να μην είναι τόσο κυρίαρχες και πολιτικά φορτισμένες όσο στην εποχή που έγραφε τις μελέτες του ο Λουκάς Τσιτσιπής, από την άλλη φέρουν αυτονόητα το βάρος των κοινωνικών, πολιτικών και εθνολογικών αλλαγών που έχουν επισυμβεί στην Ελλάδα στο μεσοδιάστημα. Ως εκ τούτου, σε κάποιες θεματικές παρατηρείται πύκνωση του ενδιαφέροντος περισσότερων μελετητών/τριών (π.χ. τα θέματα του φύλου ή το μεταναστευτικό), ενώ άλλες ίσως υποεκπροσωπούνται (π.χ. δεν περιλαμβάνονται μελέτες για όλες τις μειονοτικές γλώσσες που ομιλούνται στον ελλαδικό χώρο). Η εικόνα αυτή αποτυπώνει ασφαλώς τις κυρίαρχες επιστημονικές τάσεις, αλλά προέκυψε και από την απόφαση των επιμελητριών να μην επιμείνουν στην αντιπροσωπευτικότητα των επιστημονικών τάσεων αλλά να αρκестούν στην ενδεικτική εκπροσώπησή τους. Μια τελευταία γενική παρατήρηση είναι πως οι περισσότερες μελέτες αφορούν σε θέματα συγχρονίας και μόνο επικουρικά ασχολούνται με τη διαχρονία, με εξαίρεση δύο μελέτες (εκείνες των Αλεξάκη και Κυριαζή): η μελέτη του Ελ. Αλεξάκη, μάλιστα, ακριβώς λόγω του ιστορικού της υποβάθρου, επιλέχθηκε να ανοίξει τον τόμο.

Συγκεκριμένα, λοιπόν, οι 16 πρωτότυπες μελέτες του τόμου ταξινομήθηκαν σε τρεις θεματικές ενότητες. Στην πρώτη και πιο πολυάριθμη συγκεντρώθηκαν οι οκτώ εθνογλωσσολογικές μελέτες που ασχολούνται κυρίως με τη σύγχρονη κατάσταση των (μειονοτικών) γλωσσών και γλωσσικών ποικιλιών στην Ελλάδα, τη γλωσσική υποχώρηση και θνησιμότητα, αλλά και τις μορφές γλωσσικής αντίστασης και επιβίωσης. Στη δεύτερη ομαδοποιούνται τέσσερις μελέτες ανθρωπογλωσσολογίας που φέρνουν στο προσκήνιο θέμα-

τα θεωρίας ή περιγράφουν όψεις της γλωσσικής ιδεολογίας και της γλωσσολογίας στην πράξη, ενώ στην τρίτη ταξινομούνται οι τέσσερις κοινωνιογλωσσολογικές μελέτες που αναδεικνύουν όψεις της στενής συσχέτισης γλώσσας και κοινωνικών ανισοτήτων, όπως ο γλωσσικός ρατσισμός, ο γλωσσικός σεξισμός ή τα γλωσσικά στερεότυπα. Θα πρέπει να διευκρινιστεί πως η κατάταξη των άρθρων στη μία ή στην άλλη κατηγορία είναι εν πολλοίς σχηματική, καθώς τα περισσότερα διατρέχονται από προβληματισμούς και άξονες που άπτονται και των τριών θεματικών, με τρόπο που ενισχύεται ο δημιουργικός διάλογος μεταξύ τους.

Στην πρώτη κατά σειρά μελέτη του τόμου, ο Ελευθέριος Αλεξάκης εξετάζει τη διγλωσσία και τη γλωσσική επαφή μέσα από ένα ανθρωπολογικό πρίσμα, εστιάζοντας στην ιστορική τους διάσταση. Ακολουθεί τα καταληκτικά επιθήματα -ούνης, -ούνα, -ούνι και -ώνης, -ώνα, -ώνι που απαντώνται στη νεοελληνική αλλά και στην αρχαία ελληνική γλώσσα, και τα συγκρίνει εκτενώς με αντίστοιχους καταληκτικούς επιθηματικούς τύπους από άλλες αρχαίες γλώσσες της Υπερκauκασίας, της Ανατολίας και της Βαλκανικής, διατυπώνοντας την υπόθεση ότι πρόκειται ενδεχομένως για πανάρχαια δάνεια (της 3ης-2ης χιλιετίας π.Χ.) ινδο-ιρανικής προέλευσης, που μαρτυρούν και αντίστοιχες μετακινήσεις πληθυσμών. Αν και η αρχική σημασία των επιθημάτων αυτών δεν είναι βέβαιη, η συσχέτισή τους με πατρωνυμικά ή με στοιχεία που παραπέμπουν σε φυλές και φατρίες επιτρέπει στον συγγραφέα να θέτει το ερώτημα κατά πόσο η ανάμειξη γλωσσικών στοιχείων συνεπάγεται αντίστοιχα και την ανάμειξη εθνοπολιτισμικών στοιχείων. Άλλωστε, ο συγγραφέας επισημαίνει πως η διγλωσσία και η πολυγλωσσία είναι διαχρονικά φαινόμενα, και μάλιστα σε κάποιες περιοχές του κόσμου, όπως στον Αμαζόνιο, απαντάται μέχρι και το έθιμο της γλωσσικής εξωγαμίας, που προϋποθέτει την υποχρεωτική πολυγλωσσία.

Η εργασία της Μαρίας Βραχιονίδου, που ακολουθεί, μας μεταφέρει από τη διαχρονική στη συγχρονική διάσταση, καθώς ασχολείται με την παρουσία των νεοελληνικών διαλεκτικών ποικιλιών στα ψηφιακά μέσα. Η συγγραφέας, επισκοπώντας το ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο της συζήτησης γύρω από την αναβίωση γλωσσικών ποικιλιών ανά τον κόσμο, εξετάζει αν και πώς η ψηφιακότητα ενισχύει την αναζωογόνηση των ντοπιολαλιών και βοηθά την αλλαγή στάσης απέναντί τους. Παράλληλα, διαλέγεται με τις επιστημονικές θέσεις του Λουκά Τσιτσιπή περί γλωσσικής ιδεολογίας, ελέγχοντας αν επιβεβαιώνονται ή ανατρέπονται στον σημερινό ψηφιακό κόσμο. Έτσι, μελετά τη γλωσσική ιδεολογία των σύγχρονων ψηφιακών διαλεκτικών ομιλητών/τριών, σχολιάζει τον βαθμό πραγματικής γλωσσικής ικανότητάς τους και ταξινομεί τις προθέσεις και τους σκοπούς της χρήσης διαλεκτικού λό-

γου στα ψηφιακά μέσα σε κλιμακούμενες βαθμίδες (σάτιρα – υπογράμμιση ταυτότητας – αργκοτοποίηση – γλωσσικός ακτιβισμός). Στις διαλογικές διαδραστικές ψηφιακές εφαρμογές παρατηρεί μια αντεστραμμένη (σε σχέση με τον ορισμό που τους δίνει ο Λουκάς Τσιτσιπής) επιτελεστική αντίφαση και, τέλος, αναρωτιέται αν, στο πλαίσιο απεδαφικοποίησης των διαλεκτικών ποικιλιών, η ψηφιακή διαλεκτική παρουσία μπορεί να χαρακτηριστεί ως γλωσσική επιβίωση ή, μάλλον, ως γλωσσική αναβίωση.

Σε αντίστοιχους προβληματισμούς αναδιφεί και η μελέτη του Ευάγγελου Κουρδή, η οποία όμως εστιάζει αποκλειστικά στο παράδειγμα του θεσσαλικού ιδιώματος. Όπως η Βραχιονίδου στην προηγούμενη μελέτη, έτσι και ο Κουρδής εδώ διαπιστώνει τη μετατόπιση της γλωσσικής ιδεολογίας ως προς τον ιδιωματικό λόγο από την υποτίμηση στην απενοχοποίηση – εν προκειμένω βέβαια η διαπίστωση αφορά αποκλειστικά στο ιδίωμα της περιοχής της Λάρισας. Η μετατόπιση αυτή ελέγχεται και στοιχειοθετείται τόσο σε επίπεδο γλώσσας (με παράθεση και ανάλυση παραδειγμάτων από τον τοπικό Τύπο) όσο και σε επίπεδο πολυσημειωτικών και πολυτροπικών συστημάτων (π.χ. με άντληση υλικού από μιμίδια, τηλεοπτικό και θεατρικό λόγο) και εξετάζονται τα αίτιά της. Επισημαίνεται ότι το συγκεκριμένο ιδίωμα (αλλά και γενικότερα τα ιδιώματα με βόρειο φωνηεντισμό), που έχει χρησιμοποιηθεί σε πλείστες καρικατουρικές αναπαραστάσεις με αρνητικές συνδηλώσεις στο παρελθόν, ανακτά το κοινωνιογλωσσικό του κύρος μέσα από την επιστράτευση γλωσσικών στρατηγικών των ομιλητών/τριών του, όπως ο αυτοσαρκασμός, που, εκτός από την αυτοαναφορικότητα και το χιούμορ, αποτυπώνει και τη διασύνδεση της ενδο-ομάδας.

Σε μια από τις απειλούμενες μειονοτικές γλώσσες του ελλαδικού χώρου, την κουτσοβλαχική, στρέφει το ενδιαφέρον της η ακόλουθη μελέτη. Σε αυτή ο συγγραφέας, Κώστας Ντίνας, αφού κάνει μια ιστορική αναδρομή της δημιουργίας της κουτσοβλαχικής και της ταξινόμησής της εντός των νεολατινικών γλωσσών, διαπιστώνει, μέσα από προσωπικά ερευνητικά δεδομένα, τον βαθμό γλωσσικής υποχώρησης της γλώσσας, αξιολογώντας διάφορες παραμέτρους κατά τη γλωσσική χρήση, όπως τη συρρίκνωση του λεξιλογίου, την απώλεια δομικών γλωσσικών μηχανισμών, τη χρήση περιφράσης, την απλοποίηση μορφοσυντακτικών δομών, τις σημασιολογικές γενικεύσεις και παρατηρεί τη διεύδυση της κυρίαρχης (ελληνικής) γλώσσας σε γλωσσικές δομές (φωνολογικές, λεξιλογικές ή μορφολογικές). Στη συνέχεια αναδεικνύει την ιδεολογική διάσταση της δημιουργίας γραπτού κώδικα για την κουτσοβλαχική, που αποτελεί μια προφορική γλώσσα, περιγράφοντας τις όψεις της αντιπαράθεσης μεταξύ των υποστηρικτών της υιοθέτησης του ελληνικού και

εκείνων του λατινικού αλφαβήτου, και επισημαίνει πως τα γλωσσικά ζητήματα δεν είναι ποτέ μόνο γλωσσικά, αλλά πρωτίστως πολιτικά.

Την πολιτική και ιδεολογική διάσταση στη χρήση της γλώσσας αλλά και της μεταγλώσσας των αρβανίτικων τονίζει, μεταξύ άλλων, ο Νίκος Λιόσης, στην πρώτη από τις τέσσερις μελέτες για τη συγκεκριμένη γλωσσική ποικιλία – η υπερεκπροσώπησή της στον συγκεκριμένο τόμο θεωρείται αναμενόμενη, καθώς ήταν εκείνη με την οποία ασχολήθηκε ερευνητικά επί μακρόν ο Λουκάς Τσιτσιπής. Ο συγγραφέας επιχειρεί να απαντήσει τόσο σε γλωσσολογικά όσο και σε εθνολογικά/ανθρωπολογικά ερωτήματα σχετικά με την ταξινόμηση της αρβανίτικης γλώσσας, τα χαρακτηριστικά των επιμέρους αρβανίτικων διαλέκτων, το είδος της συγγένειάς της με την αλβανική, το περιεχόμενο, σε εξωγλωσσικό αλλά και σε ενδογλωσσικό πλαίσιο, του γλωσσωνυμίου «αρβανίτικα», τον σημερινό βαθμό της γλωσσικής υποχώρησης και το επίπεδο της λειτουργικότητας της γλώσσας, τις νέες ιδεολογικές δυναμικές γύρω από αυτή. Σε αναλογία με τα συμπεράσματα των μελετών της Βραχιονίδου και του Κουρδή, ο Λιόσης διαπιστώνει επίσης μια «εμφανή θετικοποίηση των αντιλήψεων» απέναντι στη μελετώμενη μειονοτική γλώσσα, μόνο που, όπως παρατηρεί, «όσο λιγοστεύουν οι ομιλητές και όσο πιο θολή γίνεται η ανάμνηση της γλώσσας, τόσο αυξάνονται οι θετικές εκτιμήσεις για αυτή».

Οι επόμενες δύο μελέτες για τα αρβανίτικα, της Eda Derhemi και της Έλενας Μπότση, βασίζονται σε εθνογραφικά δεδομένα από έρευνες των μελετητριών. Η Έλενα Μπότση στη μελέτη της, αφού αναφέρεται στο θεωρητικό περίγραμμα της γλωσσικής θνησιμότητας και γλωσσικής ιδεολογίας με έμφαση στο έργο του Τσιτσιπή, επικεντρώνεται σε εθνογραφικά παραδείγματα, από το επικοινωνιακό είδος της αφήγησης αρβανίτικων ιστοριών, που έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην αρβανίτικη προφορική παράδοση και έχουν συγκροτήσει εξελισσόμενες στον χρόνο κατηγορίες του ανήκειν. Η ανάλυση αφορά στους μετασχηματισμούς που επέρχονται στην επιτελεστικότητα του επικοινωνιακού αυτού είδους στις μετα-αγροτικές αρβανίτικες κοινότητες. Η συγγραφέας παρατηρεί ότι σε μια εποχή όπου η επικοινωνία είναι διαμεσολαβημένη και ψηφιοποιημένη, και όπου οι φυσικοί χώροι συνεύρεσης και διεπίδρασης έχουν αλλάξει ριζικά, οι σκηνές προφορικής επιτέλεσης έχουν ουσιαστικά εκλείψει όπως άλλωστε και οι ικανοί/ές ομιλητές/τριες της γλώσσας. Ως εκ τούτου, οι άλλοτε σημαίνουσες αρβανίτικες ιστορίες εμφανίζονται αποσπασματικές, αποπλαισιωμένες, χωρίς να εμπλουτίζονται από τους/τις σύγχρονους/ες αφηγητές/τριες τους, καταλήγοντας σε τυποποιημένο και απολιθωματικό αντικείμενο καταγραφής. Η συγγραφέας αναφέρει προσπάθειες αλλαγής αυτού του κλίματος και βέβαια συζητά, όπως και οι περισσότερες εργασίες αυτής της ενότητας, τα ζητήματα της γλωσσικής υποχώρη-

σης και θνησιμότητας, το επίπεδο της γλωσσικής ικανότητας των σύγχρονων ομιλητών/τριών και τις ευκαιρίες και προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι μειονοτικές γλωσσικές ποικιλίες στο πλαίσιο της διαχείρισης της γλώσσας ως πολιτιστικής κληρονομιάς και των ψηφιοποιημένων μέσων.

Η Eda Derhemi στη δική της εργασία διερευνά πρωτίστως τα θέματα της ταυτότητας και της γλωσσικής ιδεολογίας στις αρβανιτόφωνες κοινότητες. Συγκεκριμένα, μελετά το αίσθημα εθνότητας των Αρβανιτών και τη σημασία που οι ίδιοι/ες δίνουν στις «ρίζες τους», χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της ανάλυσης λόγου σε μια σειρά προφορικών αφηγήσεων που κατέγραψε η ίδια σε εθνογραφική της έρευνα, συνδυασμένη με συμπεράσματα που προκύπτουν από άλλες διεπιστημονικές μεθόδους της ιστορίας, των πολιτικών επιστημών και των σπουδών των μέσων ενημέρωσης. Χαρακτηρίζει τα αρβανίτικα ως μια ακραία απειλούμενη γλώσσα και αναγνωρίζει τη φόρτιση στους όρους «ελληνικότητα» και «αλβανικότητα», αλλά και το εσωτερικευμένο στίγμα για τη γλώσσα που οι ομιλητές/τριές της φέρουν ιστορικά. Τονίζει τη ρευστή σύνδεση ανάμεσα σε γλώσσα και εθνότητα στις αρβανιτόφωνες κοινότητες και παρατηρεί πως οι καταγεγραμμένες στάσεις περιγράφουν περισσότερο την κατάσταση των πραγμάτων στο παρόν παρά στο παρελθόν, αποτυπώνοντας το βίωμα μάλλον μιας μορφής «μη ελληνικότητας» παρά μιας ελλιπώς αναπτυγμένης αλβανικής εθνότητας.

Με το θέμα των γλωσσικών ιδεολογιών και των στάσεων και αποστάσεων που κρατούν οι ίδιοι οι Αρβανίτες καταπιάνεται και η τελευταία μελέτη της πρώτης ενότητας, αυτή του Δώρη Κυριαζή, η οποία είναι γραμμένη με έναν ιδιαίτερο και πιο προσωπικό τόνο, καθώς ανασύρει μνήμες από τον τιμώμενο. Σε αυτή ο συγγραφέας συζητά το ζήτημα στην ιστορική του διάσταση, καθώς παραθέτει και αναλύει τα ελάχιστα κείμενα του 19ου αιώνα που ρίχνουν φως στην ανεξήγητη, εν πρώτοις, απουσία από την ελληνική γραμματεία της εποχής αναφορών στη γλωσσική ταυτότητα των Αρβανιτών, ακόμα και όταν τα γραπτά προέρχονται από τους ίδιους τους Αρβανίτες. Διαπιστώνει πως στον πυρήνα αυτής της απουσίας κρύβεται η κυρίαρχη ιδεολογία της μονογλωσσίας που απέρριπτε την όποια γλωσσική απόκλιση από την επικρατούσα ελληνική και ήταν υπεύθυνη για την υποτίμηση (και αυτοϋποτίμηση) κάθε διαφορετικής γλωσσικής ποικιλίας. Πρόκειται για ένα θέμα που εμπίπτει στις έννοιες της γλωσσικής ηγεμονίας και της γλωσσικής υποταγής που τόσο εκτενώς έχει μελετήσει ο Λουκάς Τσιτσιπής.

Στη συνέχεια ακολουθούν τέσσερις μελέτες που αναφέρονται περισσότερο στην ιδεολογικοποίηση της γλώσσας και στις γλωσσικές επιλογές ως πράξεις πολιτικές και ιδεολογικά σημαίνουσες. Στην πρώτη από αυτές, ο Διονύσης Γούτσος επιχειρεί μια αναδρομή στη θεώρηση των Βολόσινοφ και

Μπαχτίν για τη γλώσσα, η οποία είχε απασχολήσει ως μια πρόταση διαφορετικής φιλοσοφίας της γλώσσας και τον Τσιτσιπλή, και στη σύνδεσή της με τη σύγχρονη γλωσσολογία σωμάτων κειμένων. Ο συγγραφέας διατείνεται πως η εντυπωσιακή σύγκλιση που παρατηρείται ανάμεσα στη σκέψη του Βολόσινοφ και τις σύγχρονες αντιλήψεις για τη γλώσσα, ειδικά έτσι όπως εμφανίζονται στις αναλύσεις σωμάτων κειμένων, αν και χρονικά απέχουν έναν αιώνα, μπορεί να οδηγήσει στον αναπροσανατολισμό των σχετικών πεδίων σε μια γλωσσολογία της πράξης και σε μια κατεύθυνση που θα αντιστέκεται στην πραγματοποίηση της γλώσσας.

Στις ιδεολογικές διαστάσεις της έκφρασης ευγένειας στη γλώσσα αναφέρεται η επόμενη μελέτη της Μαρίας Σηφιανού, καθώς είναι αναντίρροτο ότι η ευγένεια βασίζεται σε μια κοινωνική ιδεολογία, δηλαδή ένα σύνολο αντιλήψεων για το τι συνιστά ευγενική συμπεριφορά, προς τις οποίες συντονίζονται λιγότερο ή περισσότερο τα μέλη μιας κοινότητας. Η συγγραφέας κάνει μια ιστορική αναδρομή στις θεωρίες που έχουν διατυπωθεί για την ευγένεια στις πραγματολογικές και κοινωνιογλωσσολογικές μελέτες του παρελθόντος και επισημαίνει τις ιδεολογικές μεταστροφές που έχουν σημειωθεί στη μελέτη της ευγένειας κατά τα τελευταία χρόνια, εξετάζοντας τις ιδεολογικές βάσεις και των μεν και των δε. Η εξέλιξη των προσεγγίσεων, συμπεραίνει η Σηφιανού, αντανakλά σημαντικές ιδεολογικές μετατοπίσεις από τα καθολικά, ρυθμιστικά μοντέλα σε λογοκεντρικές προσεγγίσεις λόγου, και παράλληλα τονίζει πως η διάκριση ανάμεσα στην οπτική ειδικών από τη μία και μη ειδικών από την άλλη για θέματα ευγένειας είναι ιδεολογικά φορτισμένη.

Τις ιδεολογικές και κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις που περικλείουν οι γλωσσικές επιλογές στην εκπαίδευση και την ιδεολογική φόρτισή τους μελετά η Σταυρούλα Τσιπλάκου στην επόμενη κατά σειρά μελέτη. Το θέμα της αφορά στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της περιόδου 2009-2013 στην Κύπρο και τη διδασκαλία του γλωσσικού μαθήματος και τις ιδεολογικές αντιρρήσεις που προέκυψαν. Η συγγραφέας, σε κοινούς προβληματισμούς με κάποιες από τις μελέτες της πρώτης ενότητας, περιγράφει το φαινόμενο της κοινωνικής διγλωσσίας στην κυπριακή εκπαίδευση, τις συνέπειές του στη διδασκαλία της γλώσσας και τον ρόλο της κυπριακής διαλέκτου σε ένα κατά βάση διδασκαλικό κοινωνικό περιβάλλον. Παρατηρεί πως οι διάφορες εκφάνσεις της γλωσσικής ποικιλότητας αποτελούν ενδείκτες στάσεων, ταυτοτήτων, ιδεολογιών, τρόπων αναπαράστασης-κατασκευής της κοινωνικής πραγματικότητας και διαπιστώνει πως η γλωσσική διδασκαλία στην Κύπρο ταιριάζει ανάμεσα σε δύο πραγματικότητες: από τη μία, την κοινωνιογλωσσική πραγματικότητα μιας κοινωνικά διγλωσσικής κοινότητας και, από

την άλλη, την ιδεολογική πραγματικότητα μιας κοινωνίας που αντιλαμβάνεται τη γλώσσα με όρους εθνικού συμβόλου.

Την ενότητα κλείνει η εργασία της Ιφιγένειας Μουλίνου για τα συμμετοχικά συνέδρια, που βασίζεται σε ευρύτερη εθνογραφική έρευνα της μελετήτριας. Συγκεκριμένα η Μουλίνου, εξελίσσοντας την ανολοκλήρωτη έρευνα του Λουκά Τσιτσιπή για τα «λαϊκά συνέδρια», αναλύει ανθρωπολογικά το παράδειγμα ενός συνεδρίου με συμμετέχοντες/ουσες αφενός επιστήμονες/ισσες του χώρου και αφετέρου πρόσφυγες/ισσες που έχουν υποστεί βασανιστήρια. Με αναλυτικά εργαλεία την κοινωνική και γλωσσική δραστηριότητα και την επιστημικότητα στον λόγο, η συγγραφέας εστιάζει σε ζητήματα ιδεολογίας και ταυτότητας που ανακύπτουν μέσα από τον λόγο των συμμετεχόντων/ουσών. Παρατηρεί πως αυτό το είδος «υβριδικού» συνεδρίου, μέσα από τον συνομιλιακό/διαλογικό σχεδιασμό του, δίνει την ευκαιρία να αναδυθεί η ποικιλομορφία των τοποθετήσεων και των υποκειμενικότητων των συμμετεχόντων/ουσών. Τα συμμετοχικά συνέδρια λοιπόν, τονίζει η Μουλίνου, καταρρίπτουν τον δυισμό μελετητών-μελετώμενων, καθώς αναγνωρίζουν τους δεύτερους ως συνδημιουργούς της γνώσης, με επιστημική αυθεντία που απορρέει από την εμπειρία τους. Αποτελούν λοιπόν ένα καλό παράδειγμα αφηγεμονοποίησης της έρευνας και αναδεικνύουν την έρευνα και το πεδίο ως αλληλοτροφοδοτούμενα μέρη της συνολικής κοινωνικής πράξης στο πολιτικο-κοινωνικό γίγνεσθαι.

Στην τρίτη και τελευταία ενότητα ταξινομούνται οι πιο αμιγείς κοινωνιογλωσσολογικές μελέτες. Η πρώτη αποτελεί συλλογικό πόνημα, απόρροια σχετικού ερευνητικού προγράμματος, των Αργύρη Αρχάκη, Κυριακούλας Τζωρτζάτου, Ράνιας Καραχάλιου και Βάσιας Τσάμη, και περιστρέφεται, όπως και η προηγούμενη μελέτη, γύρω από θεματικές που αφορούν στους μεταναστευτικούς/προσφυγικούς πληθυσμούς. Η εστίαση αφορά στον ρευστό ρατσισμό που παρατηρείται σε αντιρατσιστικά κείμενα, με παράθεση και ανάλυση σχετικών παραδειγμάτων. Οι συγγραφείς στη μελέτη αυτή αξιοποιούν το μεθοδολογικό μοντέλο της αναστοχαστικής ανάλυσης λόγου και τα τρία συστατικά του στοιχεία, δηλαδή την πυξίδα λόγου, την ανάλυση λόγου και την επανακοινωνικοποίηση. Πρόκειται για ένα θεωρητικό μοντέλο που αποσκοπεί στο να περιορίσει τη μη συνειδητή αναπαραγωγή της κυρίαρχης κοινωνιοπολιτικής τάξης, να μετασχηματίσει τη γλωσσική και κοινωνική συμμετοχή των υποκειμένων στον κόσμο και να τη συντονίσει με τους κοινωνιοπολιτικούς τους στόχους. Έτσι, οι αναγνώστες/τριες καλούνται να εντοπίσουν και να συνειδητοποιήσουν τα ρατσιστικά (ρητά και υπόρητα) νοήματα των κειμένων, να αποδεσμευτούν από τη φυσικοποιημένα ρατσιστική αντίληψη των μεταναστών/τριών/προσφύγων/ισσών ως αν-

θρώπων δεύτερης κατηγορίας και να αναζητήσουν νέους τρόπους ισότιμης επαφής και συνάντησης των πλειονοτικών και μειονοτικών πληθυσμών.

Τα δύο επόμενα κείμενα ασχολούνται με το ζήτημα του σεξισμού και των έμφυλων διακρίσεων στη γλώσσα – ένα ζήτημα που βρίσκεται στον πυρήνα των κοινωνιογλωσσολογικών ερευνών από την αυγή της επιστήμης αυτής. Στο πρώτο από τα δύο, που επίσης αποτελεί συλλογικό πόνημα, οι συγγραφείς, Μαριάνθη Γεωργαλίδου, Αναστασία Στάμου, Αγγελική Αλβανούδη και Ντενίζ Σαρρή-Χασάν, επαναφέρουν στο προσκήνιο τους προβληματισμούς για τους τύπους των θηλυκών επαγγελματικών στη γλώσσα και τη στερεοτυπική, παρότι έμπληη έμφυλων διακρίσεων, χρήση του αρσενικού γένους ως γενικευτικού. Αξιοποιώντας την προσέγγιση της μετα-ποικιλιακής κοινωνιογλωσσολογίας, οι συγγραφείς σταχυολογούν δείγματα λόγου από τη σύγχρονη δημόσια σφαίρα με σκοπό να διερευνήσουν τη χρήση αρσενικών τύπων για τη δήλωση επαγγελματικής ή άλλης δημόσιας ιδιότητας κατά την αναφορά αποκλειστικά σε θηλυκά πρόσωπα, όπου αναζητούν τα κοινωνικά νοήματα που συνδέονται με αυτή τη χρήση και τους ιδεολογικούς παράγοντες που την κινητοποιούν. Κατά την ανάλυση, παρατηρούν πως η επιλογή αρσενικών τύπων αναντίστοιχων με το φύλο του προσώπου αναφοράς εντοπίζεται σε κείμενα με αυξημένο βαθμό επιστημότητας, σε κείμενα με συντηρητικό ιδεολογικό προσανατολισμό αλλά, παραδόξως, ακόμη και σε (αυτοαναφορικά) κείμενα με πολιτικό/φεμινιστικό στόχο. Ως εκ τούτου, συμπεραίνουν πως η αναπαραγωγή του παγιωμένου γλωσσικού σεξισμού εξακολουθεί να κυριαρχεί, απηχώντας πρότυπες ιδεολογίες της γλώσσας αλλά και του φύλου.

Η επόμενη εργασία, της Μαριάνθης Μακρή-Τσιλιπάκου, αναλύει τις γλωσσικές επιλογές της αναφοράς σε πρόσωπο σε μια πρόσφατη πολύκροτη υπόθεση γυναικοκτονίας. Συγκεκριμένα, επιστρατεύοντας εθνομεθοδολογικά θεωρητικά εργαλεία, όπως η ανάλυση της συνομιλίας και η ανάλυση συμμετοχικής κατηγοριοποίησης, η συγγραφέας διερευνά την επιλογή των γλωσσικών μονάδων που επιστρατεύθηκαν από διάφορα ηλεκτρονικά μέσα για την αναφορά στο πρόσωπο του δολοφόνου, παραθέτοντας σχετικά παραδείγματα. Η ανάλυση των δεδομένων εφαρμόζει τη διττή αρχή της ελαχιστοποίησης/αναγνωρισιμότητας και καταδεικνύει πώς η επιλογή της μονάδας αναφοράς μπορεί να μην επιτελεί απλώς αναφορά σε πρόσωπο αλλά να λειτουργεί ως απόδοση κατηγορίας. Τα παραδείγματα βρίθουν από στερεότυπα γλωσσικού αλλά και κοινωνικού σεξισμού και ρατσισμού, υπενθυμίζοντας στους/στις αναγνώστες/τριες πώς οι γλωσσικές επιλογές αποτελούν σαφώς και μορφές πολιτικοκοινωνικής πράξης.

Ως τελευταία εργασία του τόμου επιλέχθηκε αυτή που αναφέρεται στο θέμα των αγγελτηρίων θανάτου. Σε αυτή ο Κώστας Κανάκης αναλύει, με υλικό το οποίο προέρχεται από μακρόχρονη εθνογραφική έρευνα, παραδείγματα από κηδεύματα που έχουν αναρτηθεί σε δύο περιοχές, τη Μυτιλήνη και τη Σαλαμίνα. Τα αγγελτήρια θανάτου, κατά τον συγγραφέα, ως σημειωτικά αντικείμενα με κοινωνιογλωσσική συνάφεια, αποτελούν κειμενικό είδος που διαμορφώνει το γλωσσικό τοπίο και αναδεικνύει την αμφίδρομη σχέση γλώσσας και χώρου. Οι επιλεκτικές πληροφορίες που περιλαμβάνουν για το φύλο, την οικογενειακή κατάσταση, την επαγγελματική ιδιότητα αλλά και πληροφορίες ονοματολογικού τύπου, όπως η αναφορά παρωνυμίων, σηματοδοτούν κοινωνικά παγιωμένες αντιλήψεις για τα ελάχιστα απαραίτητα στοιχεία ετεροπαρουσίασης των περιστασιακά μνημειοποιημένων υποκειμένων και αποτυπώνουν τοπικές νόρμες και κοινωνικές νοηματοδοτήσεις μέσα σε συγκεκριμένα χρονοτοπικά πλαίσια.

Με τον τόμο αυτό η Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας θέλησε, πέρα από την απόδοση τιμής στον Λουκά Τσιτσιπή, να (ξανα)ανοίξει τον επιστημονικό διάλογο για τη σχέση των όψεων γλώσσας και πολιτισμού στην Ελλάδα και να προβάλει τους ανθρωπογλωσσολογικούς προβληματισμούς τού σήμερα. Διατρέχοντας κανείς τις μελέτες του τόμου, διαπιστώνει αρκετούς κοινούς προβληματισμούς των συγγραφέων, παρατηρεί τα θέματα που βρίσκονται σήμερα στο επίκεντρο της επιστημονικής έρευνας, αλλά, όπως είναι φυσικό, εντοπίζει ενδεχομένως και άλλα που λείπουν. Ελπίζω ο τόμος αυτός να δημιουργήσει το έναυσμα για περαιτέρω ερευνητικές αναζητήσεις και να ενισχύσει τον επιστημονικό διάλογο στο πεδίο της ανθρωπογλωσσολογίας.

Μαρία Βραχιονίδου

Γλωσσολόγος, Δρ Λαογραφίας/
Κοινωνικής Ανθρωπολογίας
Ερευνήτρια ΚΕΝΔΙ
Ακαδημίας Αθηνών

Η απόφαση της Ελληνικής Εταιρείας Εθνολογίας να εκδώσει τον παρόντα τόμο-αφιέρωμα στη μνήμη του εκλιπόντος καθηγητή της ανθρωπογλωσσολογίας, Λουκά Τσιτσιπή, έχει διττή στόχευση. Ο πρώτος στόχος, αυτονόητα, είναι να τιμήσει τη μνήμη και το έργο αυτού του λαμπρού επιστήμονα διεθνούς κύρους, ο οποίος αποτέλεσε τον κύριο εισηγητή της ανθρωπογλωσσολογίας στην Ελλάδα και υπήρξε ένα πρωτοπόρο πνεύμα των ανθρωπιστικών επιστημών, καθώς άνοιξε δρόμους σε πεδία όπως η ανθρωπολογία και η εθνολογία της γλώσσας, οι γλωσσικές ιδεολογίες, η γλωσσική θνησιμότητα, η «γλωσσολογία της πράξης», η κοινωνιογλωσσολογία, ενώ το έργο του για τα αρβανίτικα μέσα από το πρίσμα της γλωσσικής ιδεολογίας θεωρείται υποδειγματικό. Άλλωστε, ο Λουκάς Τσιτσιπής υπήρξε ιδρυτικό μέλος της Ελληνικής Εταιρείας Εθνολογίας και ενεργό μέλος της μέχρι τους τελευταίους μήνες της ζωής του, συμβάλλοντας καίρια στην πρόοδο και την ανάπτυξη των καταστατικών της στόχων. Γι' αυτό και η έκδοση ενός αφιερωματικού τόμου αποτελούσε σκέψη και επιθυμία της ΕΛΕΤΕ από τη στιγμή του αδόκητου χαμού του τιμώμενου, το 2008. Ωστόσο, λόγω εξωγενών παραγόντων, η πραγματοποίησή της καθυστέρησε αρκετά χρόνια.